

DOCUMENTE MEDIEVALE DESPRE MORILE DE SCÎNDURI DIN ȚARA CRIȘURILOR

ANA ILEA

Timp de peste un mileniu, a existat o civilizație românească a lemnului manifestată în toate domeniile vieții. Pădurea a jucat un rol important în viața poporului nostru, oferindu-i adăpost în vremuri de restriște și materie primă pentru construirea caselor, anexelor gospodărești, morilor, bisericilor și pentru confecționarea armelor, uneltelor și mobilierului. Așa cum apar pe Columna lui Traian, casele dacilor demonstrează utilizarea birnelor pentru construirea pereților și a șindrilei pentru acoperiș¹.

Pentru a transforma lemnul din pădure în material de construcție (grinzi, birne, scinduri, șindriile, lețuri etc.) de-a lungul timpului oamenii s-au folosit de diversele lor unelte manuale sau de instalațiile tehnice. Printre cele mai vechi instalații tehnice pentru prelucrarea lemnului sînt morile de scinduri, numite și ferăstraie mecanice sau joagăre (mola assericida, mola serraria, runcina, fűrész malom, zager). Acestea erau acționate de forța apei, prin urmare puteau fi ridicate numai în apropierea riurilor. Mărimea pădurilor, varietatea esențelor lemnoase precum și bogata rețea a apelor a făcut atît necesară cît și posibilă utilizarea morilor de scinduri.

Cele mai vechi urme scrise în legătură cu morile de scinduri se păstrează numai începînd din secolul al XVI-lea, ceea ce nu înseamnă că ele nu s-au utilizat și înainte vreme, avînd în vedere condițiile social-economice existente. Primele informații despre existența acestor mori le avem din actele de venituri și cheltuieli ale domeniului Brașovului începînd cu anul 1504². Tot în acest secol mai sînt atestate și morile de scinduri de pe domeniul Șiriei și al Făgărașului³. În secolele următoare știrile despre existența și funcționarea morilor de scinduri

¹ C. C. Giurescu, *Contribuții la istoria științei și tehnicii românești în secolele XV — începutul secolului XIX*, Edit. Științifică, București, 1973, p. 197.

² D. Prodan, *Iobăgia în Transilvania în sec. XVI*, vol. II, Edit. Acad. R.S.R., București, 1968, p. 655, 666, 682; C. C. Giurescu, *op. cit.* p. 148.

³ D. Prodan, *op. cit.*, p. 8, 76.

sînt tot mai numeroase, reliefind largă arie de răspîndire a lor pe întreg cuprinsul țării, pînă în a doua jumătate a sec. XIX cînd treptat încep să fie înlocuite cu ferăstraiele moderne acționate de motoare cu aburi.

În bazinul celor trei Crișuri, respectiv în comitatul Bihor, prima moară de scînduri este amintită la anul 1600 în Oradea. Mențiunea este înserată în urbariul domeniului Beiuș din același an, legat de șase lucrători din Gurani, care erau la moara de scînduri din Oradea (Fwrezessek as waradi hazhoz es ot vagion az fwrez malom)⁴. Tot în cadrul acestei localități textul urbariului spune că ținutul Beiușului trebuie să dea de poartă cîte 12 dinari, cu care se cumpără trunchiuri pentru scîndurile necesare cetății din Oradea. După conscrierea locuitorilor din Pietroasa se menționează că satele Burda, Cresuia, Cărbunari, Budureasa, Gurani și Pietroasa fac șindrîlă, scînduri (scandulas, asseres) și alte lucruri sau unelte de lemn (lignea instrumenta) necesare cetății. Sînt obligate să transporte șindrîlă și scînduri la Beiuș, iar de acolo să care lemne la Oradea, ca și alte sate⁵.

Pornind de la faptul că toate aceste informații în legătură cu moara de scînduri și necesarul de materiale pentru cetatea Orășii sînt cuprinse în urbariul domeniului Beiuș, în satele de aici existînd și meșteri specializați în prelucrarea lemnului, precum și întinsele păduri de brad, fag și stejar, putem înclina să credem că moara de scînduri ar fi funcționat în această zonă, chiar în satul Gurani unde este menționată mai tîrziu o astfel de instalație. În sprijinul acestei ipoteze vine și faptul că în urbariul domeniului cetății Orășii din anul 1600 nu se aminteste despre existența unei mori de scînduri în cetate, de asemenea nu amintesc nici documentele ulterioare pe care le-am avut la îndemînă. Mai mult, transportul trunchiurilor la moară la Oradea ar fi fost mult mai greu și mai costisitor decît a scîndurilor și a altor materiale. Această problemă va putea fi elucidată însă, numai în cazul cînd alte surse documentare vor oferi informațiile necesare.

Din lipsă de informații, nu cunoaștem care a fost situația morilor de scînduri în Bihor în secolul al XVII-lea. Începînd cu secolul al XVIII-lea sînt tot mai multe categoriile de documente care ne vorbesc despre construirea și întreținerea morilor⁶, aprovizionarea, producția și valorificarea materialelor. Între cele mai importante documente menționăm inventarele morilor care descriu edificiul, instalațiile și uneltele existente, conscrierile generale ale domeniilor feudale în care se consemnează necesarul lemnului de tăiat și producția pe sortimente, locul de amplasare a morilor și starea lor de conservare. Alte docu-

⁴ *Ibidem*, p. 832; Filiala Arhivelor Statului Oradea (F.A.S.O.), Fond episcopia rom. cat. de Oradea, acte economice, dosar 2416, f. 10 (se păstrează urbariul de la 1600, în copie executată în sec. XVIII).

⁵ D. Prodan, *op. cit.*, p. 845.

⁶ În continuare prin mori se înțelege morile de scînduri.

mente sînt rapoartele oficialilor domeniali, cererile meșterilor morari, devizele de construcție și reparație care ne informează despre lucrătorii de la mori, plata lor și întreținerea morilor.

Din toate aceste surse documentare aflăm că în Bihor funcționau 12⁷ mori de scînduri atestate la date diferite, pînă în a doua jumătate a secolului XIX. Dintre ele 10 erau mori domeniiale ale marilor proprietari de pămînt, iar două erau mori țărănești sau particulare cum sînt numite în documente.

Primele mențiuni le avem în conscrierea domeniilor Beiuș și Vașcău din anul 1721 în legătură cu moara din Gurani⁸. Moara era construită din grinzi, pe o bază de 8 stâlpi și era acoperită cu scînduri din lemn de brad; avea o roată de apă cu 3 cercuri de fier, fusul la capete cu două lagăre, o roată dintată, un ferăstrău de fier prins în jugul mobil și carul mobil pentru bușteni. Principiul de funcționare era cel cunoscut în general, adică transformarea mișcării de rotație în mișcare de du-te-vino necesară pentru realizarea tăierii pe verticală. La această dată moara (mola seu serra pro asseribus scindendis) producea 700 scînduri pe an. Pentru producerea lor avea nevoie de trunchi (de copaci de trei categorii, estimați la prețuri diferite și anume: trunchiuri mai mari (trabes maiores) și trunchiuri groase (crassiores) cu 17 creițari bucala și trunchiuri mai mici cu 15 creițari. Dintr-un trunchi se puteau obține cel mult 4 scînduri. Se subliniază că accesul la trunchiuri și transportul lor erau aproape imposibile și cu pericole. Se puteau aduce anual numai în jur de 200 trunchiuri..

În anul 1733 alături de moara din Gurani este menționată și cea din Budureasa⁹. Peste 5 ani aflăm că meșterul Doma Flora a primit 18 cible de grîu pentru lucrările efectuate la morile de scînduri din Budureasa, Gurani și una din ținutul Groșeni¹⁰. S-ar putea ca aceasta din urmă să fie moara din Botfei, care ulterior este consemnată în documente.

Pe lângă morile atestate, conscrierile domeniului episcopiei romano-catolice de la Oradea din anul 1778¹¹ prezintă și morile de la Cociuba Mare, Cărbunari și Pociovești. Moara din Cociuba Mare (Fig. 1) era ridicată pe Crișul Negru, construită din lemn și acoperită

⁷ Existau mori de scînduri în satele Cărbunari, Cociuba Mare, Botfei, Budureasa, Gurani, Poiana și Pociovești pe domeniul episcopiei rom.-cat. de Oradea. În anul 1781 morile din Budureasa, Gurani și Cărbunari trec în proprietatea episcopiei greco-catolice din Oradea și tot pe acest domeniu se mai ridică și moara din Valea Iadului. Mai există moară la Lorău pe domeniul fiscalului, la Dumbrăvița de Codru pe domeniul capitolului rom.-cat. din Oradea și morile țărănești din Criștiorul de Jos și din Vașcău.

⁸ F.A.S.O., Fond Episcopia rom.-cat. de Oradea, registre, nr. 368, f. 140.

⁹ F.A.S.O., Fond Domeniul episcopesc român-unit Beiuș, dosar 1, p. 289, 412.

¹⁰ F.A.S.O., Fond Episcopia rom.-cat. de Oradea, acte economice, dosar 3591, f. 1.

¹¹ Ibidem, registre, nr. 370, p. 319 (pentru Cociuba Mare); Fond Domeniul episcopesc român-unit Beiuș, dosar 2, p. 1542 (pentru Pociovești), p. 1558 (Cărbunari), p. 1565 (Budureasa), p. 1619 (Gurani).

Translatum.

Porri autem ceduntur hinc in Sylva
 prope Cociubam, Panni ad
 Molam Abbeicidiam, ad Fluvium
 Tekere Kiro viciatam e lignis
 Materialibus ceasarum, et tunc doli
 terram, iam form e per totam parte
 facit, sed in reliquo omnibz neg.
 Solus Equivocis instructam ay.

Adimantam, ubi Annue bindm
 circitor
 172. Appoz Grevini propovaly
 stum; Singulum quorum a 22 51.
 Merio videlicet, pro Ordinarie
 venduntur, calculando in Para
 ta efficientes . . . 149 12.
 141. 3^a Appoz Grevini Ord.
 nati a 22 24. . . 24.
 7. Item Arxeros Ord. Ord.
 nati a 22 20. . . 20.
 24. Item Agere, Filicci Ordina
 re a 22 20. . . 12.
 12. postea Arxeros Acervi
 Ordinaru Agre a 22 20. . . 6.

Sigilla autem Grevina
 Crassa
 126. Singulum par a 12. . . 12. 26
 Et Sigilla quoz Grevina
 Ordinarie
 611. Singulum par a 26. . . 20. 22

Insimul proinde exportantur

Latus 267 1/2 129 1/2 184 3/4

Fig. 1. Prezentarea morii de scinduri din Cociuba Mare la 1770.

cu șindrilă. Edificiul ei este evaluat la 123 florini. Anual se producea la această moară de scinduri după cum urmează:

- 172 scinduri groase de stejar — a 51 crețari bucata
- 141 scinduri obișnuite de stejar — a 24 crețari bucata
- 7 scinduri obișnuite de frasin — a 30 crețari bucata
- 24 scinduri obișnuite de tei — a 30 crețari bucata
- 12 scinduri de arțar — a 30 crețari bucata
- 126 grinzi groase de stejar — a 12 crețari bucata
- 611 grinzi obișnuite de stejar — a 6 crețari bucata.

Tăietorul de scinduri sau meșterul (assericida) primea între 1—1½ crețari de fiecare bucată. Tăiatul și transportul lemnelor din pădure la moara de scinduri se făcea cu zilele de robotă.

La cele 4 mori (Gurani, Cărbunari, Budureasa și Pocioveliște) din domeniul Beiușului se tăiau în principal scinduri și grinzi de brad și mai puțin stejar. Astfel la Gurani se aduceau anual 278 trunchiuri de brad și 10 trunchiuri de stejar din care se obțineau:

- 1284 scinduri obișnuite de brad — a 7 crețari bucata
- 1553 grinzi obișnuite de brad — a 2 crețari bucata
- 60 scinduri obișnuite de stejar — a 10 crețari bucata.

Pentru tăiatul și transportul lemnelor din pădure erau necesare 288 zile de muncă manuale și 576 zile cu animalele.

La Budureasa se tăiau aproximativ 1052 scinduri obișnuite de brad (asseres pinei ordinarii) și 959 grinzi obișnuite de brad (tigilla ordinaria pinea) din 240 de trunchiuri.

Moara de scinduri din Cărbunari era construită la marginea satului, înspre Budureasa, edificiul ei era evaluat la 24 florini și 30 crețari. Aici se aduceau anual circa 192 trunchiuri de brad și 12 trunchiuri de stejar din care se tăiau 926 scinduri obișnuite de brad, 889 grinzi obișnuite de brad, 72 scinduri de stejar și 12 grinzi groase de stejar.

Moara de scinduri din Pocioveliște era sau mai mare decât celelalte trei sau într-o stare de conservare mai bună, dacă edificiul ei este evaluat la 45 florini. Aici se tăiau 849 scinduri de brad, 1719 grinzi de brad și 46 scinduri de stejar.

Pentru cele patru mori se aduceau trunchiuri de brad și stejar din pădurea fiscală numită Pădurea Prințului (Fejedelem Erdeje), din Pădurea Dealu-Mare și alte păduri situate în vecinătatea satelor Tărcăița, Finiș și Ioaniș. De aici se tăiau anual în jur de 500 stinjeni de lemn numai pentru morile de scinduri.

Fiecare moară avea angajat câte un meșter (assericida) dintre iobagi, care era plătit după cantitatea de lemne tăiate și mai primea 12 metrete de grâu pe an. Pentru toate cele patru mori era angajat un dulgher (faber) cu 6 florini și 8 metrete de grâu pe an. Pe lângă aceștia la mori erau și alți lucrători care de obicei lucrau în contul robotei, nu erau plătiți.

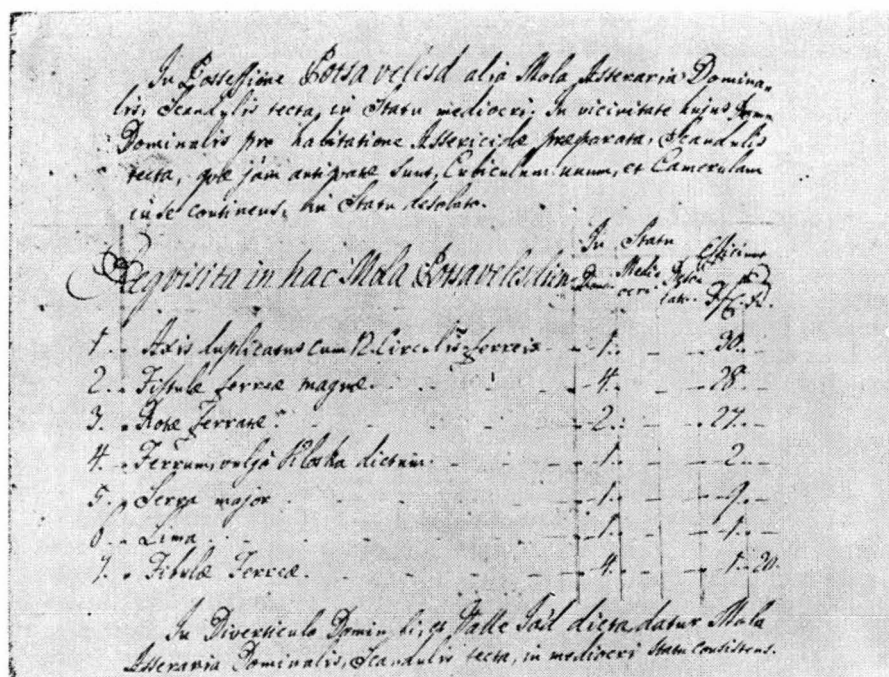

Fig. 2. Inventarul morii de scînduri din Pociovelește, din anul 1807 (F.A.S.O., Fond Episcopia greco-catolică Oradea, acte economice, 1807).

În legătură cu moara de scînduri de la Lorău avem foarte puține date, știm doar că era ridicată pe Valea Iadului și producea anual circa 180 scînduri¹².

Tot pe Valea Iadului funcționează începînd cu anul 1791 o altă moară de scînduri situată în domeniul episcopiei greco-catolice din Oradea. În inventarul edificiilor domeniiale din anul 1807 se menționează că pe Valea Iadului mai funcționa încă o moară de scînduri, dar aceasta a fost arsă de trăsnet și n-au putut fi recuperate decît cîteva instrumente de fier¹³.

În actul mai sus pomenit sînt descrise și cele trei mori domeniiale de la Gurani, Pociovelește și cea de pe Valea Iadului cu toate uneltele aparținătoare. Se menționează printre altele: roți de moară, pile (limae), scoabe de fier (Fibulae Ferreae), ferăstraie mari (serra maiores), clește (Forceps), țevi de fier (Fistulae ferreae), ax cu două roți și 5 cer-

¹² F.A.S.O., Fond Prefectura județului Bihor, inv. 41, dosar 160/a (în condica de venituri a domeniului Aleșd din anul 1779).

¹³ F.A.S.O., Fond Episcopia greco-catolică din Oradea, inventarul domeniului din anul 1807.

curi de fier, ax dublu (sau încovoiat) cu 12 cercuri de fier și altele (Fig. 2).

Un inventar mai complet este cel al morii de scînduri din Cociuba înlocmit tot în anul 1807 de către șpanul domenal, în fața judei și juraților satului¹⁴.

Sînt inventariate după cum urmează:

Unelte existente în magazie

— rangă de fier pentru ridicat	1 buc.
— rangă de fier mică pentru ridicat	1
— firez mare dințat	5
— firez mare fără dinți	1
— ic mare pentru osie	1
— ic mai mic pentru osie	1
— cercuri de fier mari pentru osie	12
— cercuri de fier mici pentru osie	3
— lanț mare	2
— scoabe	4
— scoabe mici	5
— menghină pentru strîns firezul	4
— cuie pentru ținerea trunchilor.	2
— forme pentru cuie	1 buc.
— sapă care împinge roata de fier	1
— pilă	1
— cîrlig de fier (horog)	2
— pînză de firez	1
— ciocane	3
— clește	2

Unelte existente în moară

— roată de fier care poartă firezul	1
— lagăre pentru osii	15
— scoabe mari	4
— icuri mici la capul osiei	5
— ic mare la osie	1
— scoabe (cuie duble pentru ținerea trunchilor)	11
— cuie simple pentru fixarea trunchilor	3
— menghină pentru strîngerea firezului	2

¹⁴ F.A.S.O., Fond Episcopia rom.-cat. de Oradea, acte economice, dosar 3 591, f. 30.

— pînă de firez	1
— firez mare pentru trunchi	1
— sape pentru împins roata de fier	2
— icuri de fier pentru învîrtit osia	2

În ce privește personalul angajat al morilor de scînduri în domeniul episcopiei greco-catolice întîlnim același sistem ca și în domeniul Beiușului. Fiecare moară are un meșter sau tăietor de scînduri iar pentru toate morile este angajat un dulgher. În anul 1782 spre exemplu era angajat dulgherul Ienciu Gavril.

Meșterii de obicei stăteau la moară, aveau 1—2 camere lângă moară sau chiar în același edificiu. Ei rămîneau aici ani în șir de multe ori le urmau fii lor, meșteșugul perpetuîndu-se din generație în generație. La moara din Cociuba, spre exemplu, în anii 1803—1804 era meșter Teodor Mladin, iar în anul 1820 îl întîlnim pe Gheorghe Mladin din aceeași familie. Același lucru constatăm și la moara din Poiana, unde în anul 1824 era meșter Simon Stan iar în anul 1836 Toma Stan¹⁵.

Meșterii erau în general țărani cu bună stare materială. În anul 1836, aflăm despre meșterii morii din Dumbrăvița de Codru (Igaș Dănilă și Ganț Micu) că erau țărani înstăriți, aveau boi, vaci, oi și cazane de fiert țuică. Ei reparau toate morile din împrejurimi și au confecționat 3 mori de făină din care două le-au vîndut la Ciunțești și Mărașu¹⁶. Desigur, exercitarea acestei meserii era o sursă de venit și un mijloc de a-și asigura cele necesare gospodăriei și traiului.

Documentele vremii fac mențiuni foarte dese cu privire la întreținerea morilor de scînduri, adică repararea instalațiilor și uneltelor și chiar reconstruirea din temelii a întregii instalații. Pentru funcționarea morilor era necesară și întreținerea iazurilor pentru captarea apei. În anul 1803 meșterul morii din Cociuba raportează prefectului domenal că moara nu funcționează de cîțiva ani și este necesar să se repare în întregime. El s-a angajat la această muncă dar să i se asigure materialele necesare și lucrătorii. Propune ca moara să nu mai fie acoperită cu scînduri, ci cu șindrilă, pentru că ar cere multe scînduri și ar fi acoperișul prea greu. Încă în acest an moara este reparată de către meșterul Mladin Teodor și în anul următor funcționa deja¹⁷. Tot aici se menționează că moara de scînduri este construită pe același fundament cu moara de făină a unui țăran din Cociuba Mare și nu pot funcționa concomitent din cauza debitului de apă scăzut.

Digul iazului morii era construit din nuiiele pe Crișul Negru, între Rîpa și Cociuba și avea o lungime de 42 stînjeni. Acesta deservea și morile de făină din Cociuba, Rîpa și Belfir și toți proprietarii erau

¹⁵ *Ibidem*, dosar 3348 (în statele de plată ale domeniului Vașcău).

¹⁶ F.A.S.O., Fond Capitlul episcopiei rom.-cat. Oradea, actele ședințelor economice, anul 1836, nr. 395, f. 3.

¹⁷ F.A.S.O., Fond Episcopia rom.-cat. de Oradea, acte economice, dosar 3591, f. 5—7.

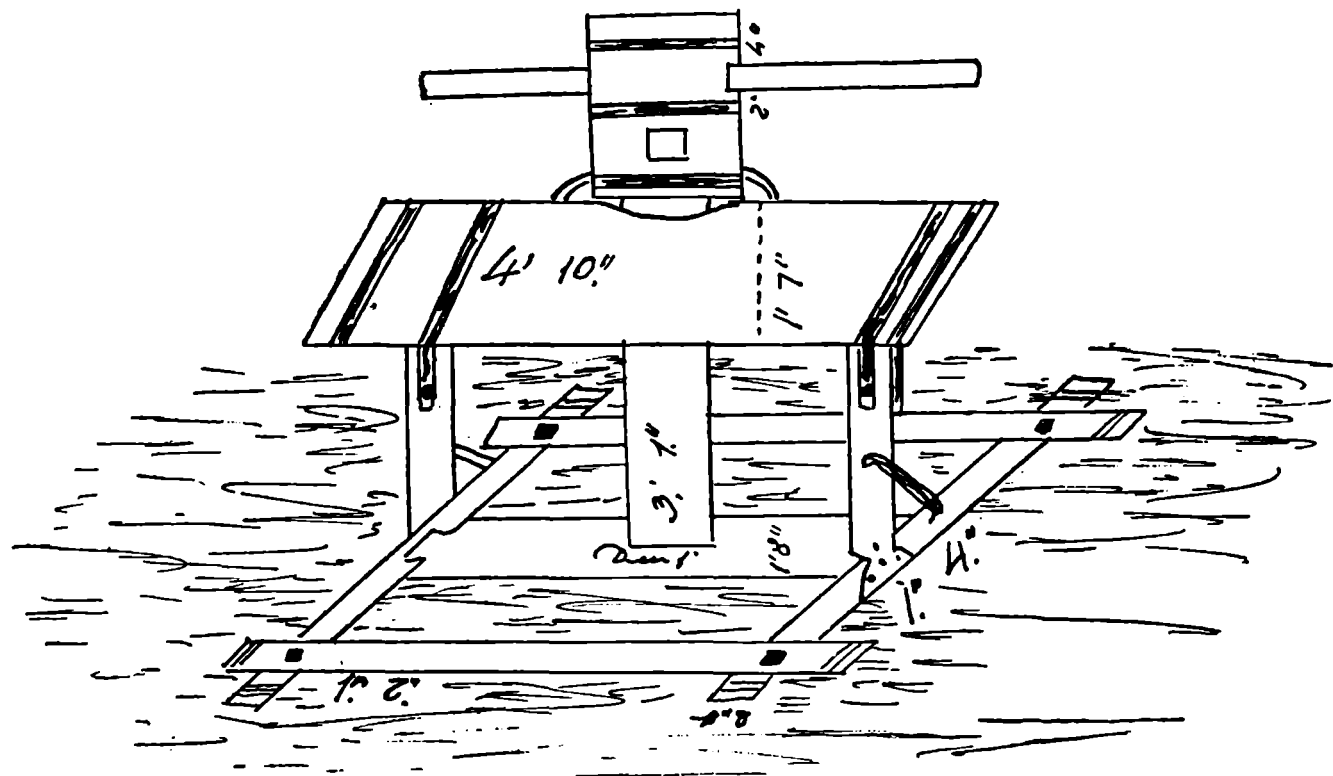

Fig. 3. Mașină pentru curățat albia Crișului Repede (Fond Episcopia romano-catolică, acte economice, d. 3583).

obligați să contribuie la întreținerea lui. În anul 1820, apa a rupt barajul iazului morii. Pentru refacerea lui a fost necesară aprobarea comisiei pentru regularizarea apelor din Oradea. Comisia a hotărât ca barajul să nu se mai construiască pe Criș ci într-o derivație a lui și tot acolo să se mute și moara. Cu această, ocazie, comisia a cercetat toate instalațiile tehnice de pe Crișul Negru din jurul comunei Tinca și a dispus o întreținere corespunzătoare a iazurilor și curățirea albiei Crișului cu mașina specială de curățat albia râurilor¹⁸ (Fig. 3).

Moara din Botfei, de capacitate mai mică decât cea din Cociuba, în anul 1826 era într-o astfel de stare încât trebuia reconstruită din temelie. În acest sens provizorul de Beliu a luat legătura cu meșterul Grebanici din Buteni, care a ridicat moara la Moneasa, a construit mai multe mori de făină contelui Sebesy din comitatul Arad și a reparat morile de făină din Ineu¹⁹. Meșterul s-a angajat să construiască o nouă moară la Botfei, în care să se poată tăia anual 600—800 trunchiuri și chiar pînă la o mie. A întocmit și planul morii, din 3 secțiuni și anume: moara de scinduri, moara de cereale și locuința meșterului toate sub un acoperiș. Nu se știe din ce motive însă nu s-a ajuns la o înțelegere cu acest meșter în ce privește construirea morii.

La începutul anului 1827 este angajat meșterul Aloisiu Weiss, tot din părțile Aradului, care mai construise și alte mori de scinduri și de cereale. Împreună cu oficialii domeniului, meșterul stabilește necesarul de material, forța de muncă și cheltuielile pentru construirea morii din Botfei și întocmește schița noii mori²⁰ (Fig. 4). În ce privește necesarul forței de muncă se stabilesc 82 zile muncă pentru transportul lemnului, 570 zile pentru fasonare, 25 zile pentru jilip și 150 zile muncă pentru construirea morii propriu-zise. Este acceptat proiectul sau schița morii pentru că aduce următoarele îmbunătățiri: a) o roată care pînă /pînă acum nu exista la moară; b) cepul de fier curbat; c) osia mare sau fusul, care pînă acum era la capătul canalului; d) o nouă formă față de moara veche; e) stăvilarul de ridicat și coborît care pînă acum n-a fost la moară și prin intermediul lui se poate reține apa și pe timp secetos, astfel ca moara să poată funcționa. Meșterul se angajează numai cu suma de 500—600 florini, pentru că trebuie să-și aducă 2 ucenici din părțile Aradului, iar din moara veche nu poate recupera nici o piesă. Întrucît în ținutul Beliiului nici un meșter nu s-a angajat să repare vechea moară, nici Puleac Ioan din Groșeni care se pricepe la construirea de mori, iar meșterul bătrîn de la Botfei a plecat în ținutul Beiușului, provizorul domenal este de acord cu angajarea lui Aloisiu Weiss.

Nu cunoaștem detalii în ce privește construirea acestei mori, dar știm că în anii 1833—1834 ea funcționa. În primul trimestru al anului

¹⁸ *Ibidem*, f. 12, 52, 54, 55, 57, 63.

¹⁹ *Ibidem*, f. 60.

²⁰ *Ibidem*, f. 75—90.

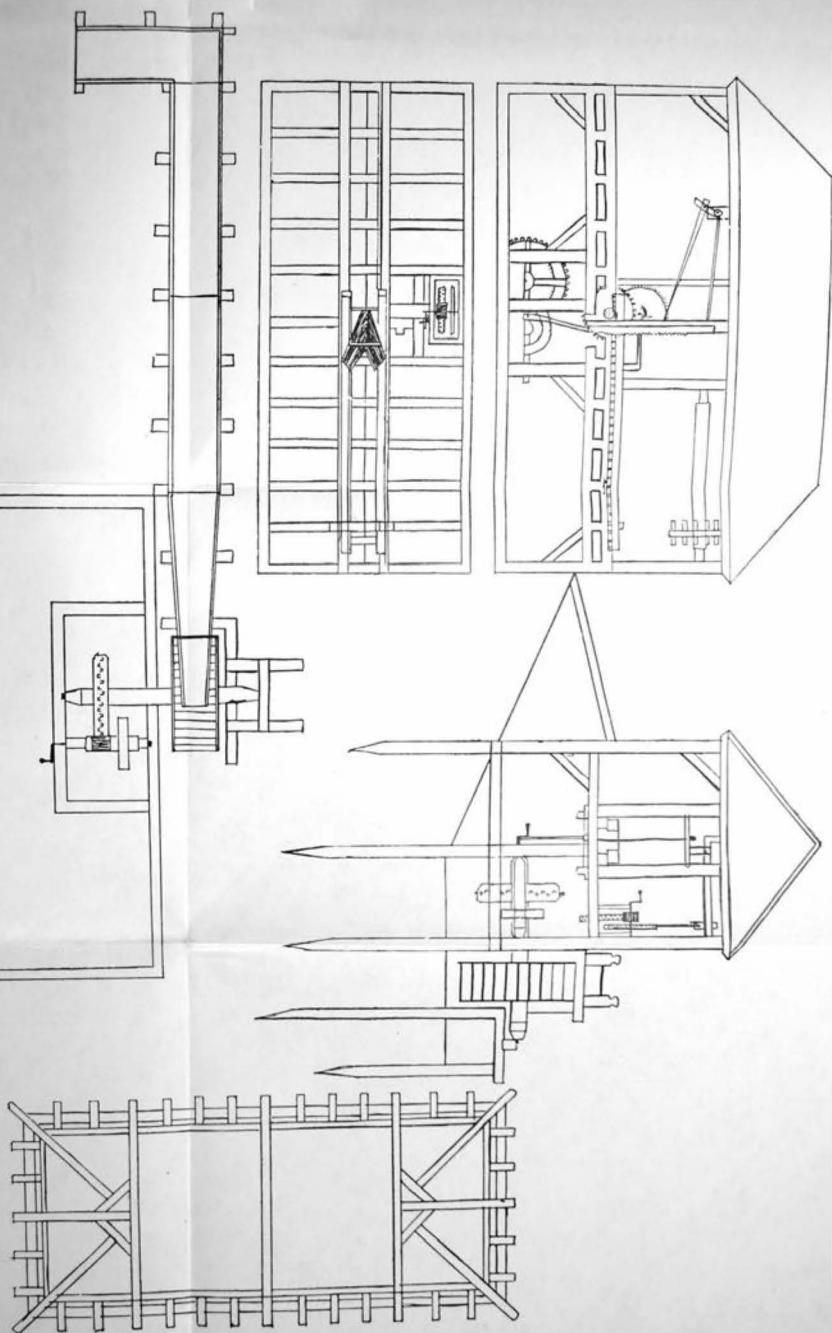

Fig. 4. Schița morii de scriinduri din, Dorel, din anul 1877 (P.A.S.O., Fond Episcopiu romano-catolic, acte economice, dosar 3541, f. 89).

1834 s-au tăiat aici 50 trunchiuri de stejar obținîndu-se 43 scînduri groase și 195 scînduri subțiri²¹ (Anexa 1).

ANEXA 1

EXTRAS

din situațiile de venituri și cheltuieli ale morii de scînduri
din Botfei pe trimestrul I. 1834.

	Trunchiuri		Scînduri				
	Stejar	Fag	Stejar		Nuc	Cireș	Ulm
			gros	Subțire			
Rămas din 1833	57	2	6	44	1	2	36
Produs în 1834			43	195			160
S-a transportat la provizoratul Vașcău			49	239			176
S-a tăiat la moară	50						
Rămîne pe trimestrul II	7	2			1	2	20

Întocmit la 4 aprilie 1834.

Deși se construiește moară nouă, într-un timp relativ scurt, o parte din piese se uzează. Astfel în anul 1839, meșterii Dienes Mihai, Buc Petru și Lucaciu Ioan din Beliu repară roata de apă, lada de apă, căruța de purtat trunchiuri și alte piese.

În părțile Vașcăului avem informații destul de tîrzii despre existența morilor de scînduri. În anul 1804 se pune problema ridicării unei mori de scînduri la Băița, moară comună pentru fisc și episcopia din Oradea, dar se renunță la această idee. În urma ordinului Consiliului locotenențial din anul 1813, se construiește moara de scînduri din Poiana²². În anul 1816 prefectul domenal arată că moara din Poiana s-a ridicat, în primul rînd, pentru a aproviziona domeniul cu tot felul de scînduri de brad. Acum cînd nevoia de scînduri este mai mare se

²¹ *Ibidem*, f. 96.

²² *Ibidem*, f. 37—41, 45.

impune ca moara să funcționeze tot timpul anului, iar scîndurile și lețurile să se transporte imediat la Oradea. Întrucît moara era construită pe același fundament cu o moară de cereale, la fel ca și cea din Cociuba Mare, se cerea luarea de măsuri grabnice pentru ca cele două mori să funcționeze concomitent sau să se mute moara de cereale. În situația veniturilor și cheltuielilor morii pe primul trimestru al anului 1834, sint menționate toate esențele lemnoase care se tăiau aici precum și sortimentele de materiale care se obțineau²³ (Anexa 2).

Tot în aceste părți, alături de morile de scînduri domeniiale, sint atestate și mori particulare, adică țărănești. O astfel de moară este cea din Criștiorul de Jos a preotului ortodox Groza Ioan din localitate și a locuitorului din Vașcău Grezer Ludovic, construită în anul 1844, pe apa Leuca, în văile Ghibarț și Poieni²⁴. Celor doi proprietari li s-a aprobat construirea morii pe cheltuială proprie și cu libertatea de a o folosi șase ani fără nici o taxă. În acești ani nu se va permite construirea altei mori în această zonă. Lemne pentru construirea morii cît și a drumului de acces, vor primi de la domeniu contra plată.

Peste 2 ani, unul din proprietarii morii solicita aprobare pentru a deschide la moară un atelier de fierărie pentru confecționarea de sape. El propune ca atelierul să aibă 3 roți hidraulice pentru ciocan, foi și polizor, pentru a nu fi nevoie de mulți lucrători.

Cu timpul celor doi proprietari li se vor asocia și alți țărani din Criștiorul de Jos sau din satele din jur. Astfel în anii 1853—1856 figurează ca proprietari Groza Ioan, Groza Petru, Bogdan Petru din Criștiorul de Jos, Coroi Tănase și Rus Ioan din Bărăști. Aceștia plătesc domeniului o taxă de 8 florini pe an, iar mai tîrziu 15—16 florini pe an. De mai multe ori ei au cerut reducerea acestei taxe precum și a prețului lemnului pe care le cumpărau din pădurile domeniiale.

O altă moară de scînduri particulară este ridicată în Vașcău în anul 1863 de către un locuitor din Arad²⁵. Această moară se ridică pe locul unei alte mori de scînduri pe care au dus-o apele cu ocazia inundațiilor. Aici se produceau printre altele parchet și furnnir. Conducerea domeniului aprobă construirea morii cu condiția să nu aducă nici un prejudiciu fierăriei și proprietarului, să plătească anual 10 florini.

În același an se punea problema ridicării unei mori de scînduri la Lunca Vășcăului despre care însă nu cunoaștem alte amănunte.

Morile de scînduri domeniiale produceau scînduri, grinzi, lețuri, șindrilă și alte materiale în primul rînd pentru necesitățile domeniului. După cum este bine cunoscut în cadrul marilor domenii feudale era mare nevoie de materiale de construcție atît pentru construirea cît și pentru întreținerea numeroaselor edificii ca: rezidențe, biserici, școli, anexe gospodărești, crîșme, măcelării, hanuri, prăvălii, ateliere meș-

²³ *Ibidem*, f. 92.

²⁴ *Ibidem*, f. 124, 126, 146.

²⁵ *Ibidem*, f. 151—155.

EXTRAS

din situațiile de venituri și cheltuieli ale morii de scinduri din Poiana
pe trimestrul I. 1834.

	scinduri		trunchiuri				brad				stejar			fag			ulm		nuc		cireș	
	brad	fag	brad	fag	nuc	cireș	scinduri de pod	scinduri	grinzi	lețuri	scinduri de pod	scinduri	grinzi	scinduri de pod	scinduri	grinzi	scinduri de pod	scinduri	scinduri de pod	scinduri	scinduri de pod	scinduri
Materiale rămase din anul 1833			77	6						4				12						14		9
Intrate în 1834		28		60											70							
Total		28	77	66						4				12	70					14		9
S-a tăiat la moară				20																		
Rămas pentru trimestrul II		28	77	46						4				12	70					14		9

Întocmit la 30 martie 1834.

teșugărești, manufacturi și altele. Se urmărea însă și o producție — marfă destinată vânzării, pentru a aduce un venit domeniului. Materialele de construcție se vindeau comercianților și mai ales țăranilor din raza domeniului pentru propriile necesități. Pe lângă aceasta la morile de scinduri domeniiale se puteau tăia scinduri sau alte materiale și din lemnul adus de diferite persoane particulare, adică țărani sau nobili care nu dispuneau de astfel de instalații. În aceste cazuri tăierea se făcea contra plată. Spre exemplu, în anul 1825 la moara din Cociuba Mare s-au tăiat scinduri pentru capitulul din Oradea²⁶. În mod obișnuit se plătea 15 creițari pentru o scindură sau se dădea o scindură din patru. În cazul de față s-a luat tot a treia scindură avându-se în vedere dimensiunile și faptul că solicitantul n-a asigurat lucrătorii necesari pentru manipularea lemnului.

„O problemă deosebit de dificilă era aprovizionarea morilor de scinduri cu trunchiuri necesari pentru tăiere. Trunchiurile trebuiau să fie de anumite dimensiuni și se tăiau în general în locuri foarte greu accesibile. Țăranii care erau obligați la transporturi în contul zilelor de robotă, adeseori se plîngeau, arătînd că nici cu 12 boi nu puteau scoate trunchiurile din văile greu accesibile. De aceea șpanul din Tinca recomandă prefectului domeniial ca moara de scinduri din Cociuba Mare să fie aprovizionată cu lemne din pădurile mai apropiate, nu din domeniul Beliu, pentru a nu fi atît de greu pentru „sărăcimea care și pînă acumă s-a plîns”²⁷.

Morile de scinduri erau deservite în general de satele din jur. La moara din Poiana, spre exemplu, în primele 3 luni ale anului 1819 au efectuat după cum urmează: Poiana 42 zile muncă cu animale și 61 zile manuale, Săliște de Vașcău 65 zile cu animale și 47 zile manuale, iar Criștiorul o zi cu animalele²⁸.

La mori se tăiau trunchiuri de brad, stejar, fag, frasin, ulm, nuc, cireș și alte esențe lemnoase și se obțineau în principal scinduri, grinzi și lețuri de diferite dimensiuni. De la mori materialele se transportau în diferite centre ale domeniilor de unde se distribuiau pentru diferite trebuințe sau se vindeau. Pentru a nu se întîmpla sustrageri din cantitatea de materiale, acestea erau luate în evidența șpanilor sau a oficialilor silvici. Cu aprobarea acestora se puteau vinde scindurile și direct de la moară. Astfel în anul 1835, locuitorul Pașca Vasile din Cărand a cumpărat scinduri de ulm de la moara din Botfei, cu 4 creițari perechea²⁹. Pentru ca vânzarea să fie cît mai rentabilă se urmărea plasarea materialelor în piețe și centre unde prețurile erau mai ridicate. De aceea în anul 1839 prefectul domeniial a dispus ca scindurile

²⁶ *Ibidem*, f. 58.

²⁷ *Ibidem*, f. 33, 36

²⁸ *Ibidem*, dosar 3348, (din extrasele de robotă ale provizoratului Vașcău).

²⁹ *Ibidem*, dosar 3591, f. 99.

de nuc de la moara din Poiana să se transporte fără întârziere la Oradea, unde se pot vinde prin licitație³⁰.

Prețul de vânzare a materialelor era stabilit de obicei de către inspectorii silvici. În anul 1835 inspectorul silvic domenial a fixat următorul tarif de vânzare a lemnelor:³¹

— o scîndură de stejar obișnuită — cu 36 creițari

— o scîndură de fag obișnuită — cu 24 creițari

24 creițari

— o scîndură de fag pentru pod de 2 țoli — 50 creițari

— o grindă patrată de stejar groasă de 6 țoli — 1 florin

— o grindă de stejar de 4 țoli — 40 creițari

— un leț de stejar — 6 creițari

— un leț de fag — 4 creițari.

Desigur prețul de vânzare a materialelor se modifică în funcție de cantitatea de materiale, solicitarea lor pe piață precum și de alți factori economici.

Morile de scinduri au un rol important în contextul vieții social-economice de la apariția lor și pînă în vremurile moderne. Prin tăierea lemnului masiv în scinduri sau alte produse au ușurat munca oamenilor și le-au pus la dispoziție materialul de construcție atît de necesar, mai ales într-o vreme cînd majoritatea construcțiilor se făceau din lemn. Tot din materialele provenite de la mori se confecționau multe unelte, obiecte de uz casnic, agricol și meșteșugăresc. Prin menirea lor, morile de scinduri veneau în sprijinul tuturor meșterilor lemnari: timplari, dulgheri, dogari, butnari, rotari și alții care se puteau aproviziona cu materialul necesar.

Alături de celelalte instalații tehnice țărănești create și utilizate de poporul român de-a lungul secolelor morile de scinduri fac dovada talentului, ingeniozității și hărniciei acestui popor, care și-a adus o valoroasă contribuție la tezaurul culturii materiale universale.

În lucrarea de față am încercat o prezentare a morilor de scinduri din comitatul Bihor, pe baza documentelor existente la Arhivele Statului din Oradea. Am dezvoltat mai mult sau mai puțin anumite aspecte legate de istoricul și funcționarea acestor instalații, în funcție de datele oferite de documente. Scopul lucrării a fost acela de a pune la îndemina istoricilor și mai ales a etnografilor aceste informații inedite privind morile de scinduri bihorene, dîndu-le astfel posibilitatea unei viziuni diacronice asupra unuia dintre cele mai interesante as-

³⁰ *Ibidem*, f. 111.

³¹ *Ibidem*, f. 103.

pecte ale vieții rurale străvechi — tehnica populară în strînsă legătură cu elementele de relief și în contextul dezvoltării forțelor de producție în diferite perioade.

MEDIAEVAL DOCUMENTS CONCERNING THE SAWMILLS FROM THE CRIȘ LANDS

Summary

The aim of the present work is to offer the historians, particularly the ethnographers, new documentary information concerning the history and the running of the sawmills from Bihor. Within the XVIII-th and XIX-th centuries, there were twelve sawmills documentarily certified in Bihor. Ten of them were estate sawmills belonging to the great landowners; two were peasant sawmills. These sawmills were used for cutting different ligneous essences trunks and turning them into, boards, shingles, beams and other building materials. The documents give some information concerning the placing of the sawmills, their endowments and upkeep, as well as the selling of the products.

Besides the other peasant equipment created and used by the Romanian people along the centuries, these sawmills prove this people's gift and ingeniousness, its valuable contribution to the treasure of the world material culture.